

Nr 18

Utlåtande i anledning av motioner om höjning av åldersgränsen för erhållande av studiemedel, m.m.

Andra lagutskottet har behandlat två till lagutskott hänvisade motioner, I: 188 av fru *Diesen* och fröken *Stenberg* samt II: 249 av herrar *Nordstrandh* och *Wennerfors*.

I motionerna, vilka är likalydande, har hemställts, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla att Kungl. Maj:t måtte framlägga förslag om »att åldersgränsen för erhållande av studiemedel enligt studiemedelsförordningen höjes från 40 till 50 år och att åldersgränsen beträffande återbetalning av studiemedel sättes vid 60 år».

I motionerna framställs även ett yrkande om behovsprövningen av studiemedel för gift studerande. Detta yrkande har behandlats av utskottet i utlåtande 1968: 14.

Beträffande de skäl motionärerna åberopar till stöd för sina yrkanden får utskottet, i den mån redogörelse därför inte lämnas i det följande, hänvisa till motionen I: 188.

Gällande bestämmelser

För finansiering av studier vid universitet och högskolor samt vid vissa andra läroanstalter och utbildningslinjer tillhandahåller staten studiemedel. Bestämmelser härom finns i *studiemedelsförordningen den 4 juni 1964* (nr 401). Studiemedel utgår för år räknat med högst 140 % av det basbelopp som avses i 1 kap. 6 § lagen den 25 maj 1962 (nr 381) om allmän försäkring. Har den studerande vårdnaden om barn som inte fyllt 16 år eller är han skyldig att utge underhållsbidrag till sådant barn, utgår dessutom för varje barn högst 25 % av basbeloppet per år. Av de belopp som sålunda kan utgå utgör högst 1 750 kr. per år studiebidrag. Återstående belopp utgörs av återbetalningspliktiga studiemedel. Om synnerliga skäl föreligger, kan studiemedel utgå med högre belopp än nu sagts, s. k. extra studiemedel. Extra studiemedel är alltid återbetalningspliktiga.

I 7 § studiemedelsförordningen stadgas, att studiemedel ej utan särskilda skäl må utgå för mer än sammanlagt sexton terminer samt att studiemedel ej heller må utgå utan särskilda skäl för termin, som infaller efter det den studerande fyllt fyrtio år.

Beträffande sistnämnda regel, den s. k. fyrtioårsregeln, har centrala stu-

diehjälpnämnden i tillämpningsföreskrifter, som utärdats den 13 november 1964, meddelat följande anvisningar. Särskilda skäl kan anses föreligga, *om* en studerande behöver ytterligare någon termin för att nå examen, *om* det gäller mycket tidskrävande utbildning, exempelvis för uppnående av licentiatexamen eller doktorsgrad, *om* den studerande börjat utbildning vid relativt hög ålder, *om* en studerande avbrutit sin utbildning för äktenskap och familjebildning och senare önskar fullfölja utbildningen eller *om* studierna avser komplettering av examen. Studiemedel beviljas emellertid i princip inte om det kan beräknas, att utbildningen inte kommer att vara avslutad förrän efter det år den studerande fyller 50 år.

Återbetalningspliktiga studiemedel skall återbetalas genom årliga avgifter fr. o. m. det tredje året efter det under vilket studiemedelslagaren senast uppburit studiemedel t. o. m., i regel, det år under vilket han fyller 50 år. Återbetalningstiden uppgår alltså i allmänhet till 20—25 år. Om antalet år enligt nämnda regel ej uppgår till tio — ett fall som uppstår då den studerande uppburit studiemedel efter det år han fyllt 38 år — medges uppskov på så sätt att återbetalningarna fördelas under en tioårsperiod.

Den årliga avgiften utgör produkten av den återbetalningsskyldiges avgiftskvot och av det basbelopp enligt 1 kap. 6 § lagen om allmän försäkring som gällde vid ingången av året. Avgiftskvoten är det tal som erhålls genom att dividera summan av de återbetalningspliktiga studiemedel som studiemedelslagaren sammanlagt uppburit, räknad i basbelopp, med det tal som motsvarar antalet år under vilka avgift skall erläggas. För att undvika, att återbetalningar av relativt små belopp sprids på ett alltför stort antal år skall avgiftskvoten alltid uppgå till minst en tiondel. Om de återbetalningspliktiga studiemedel, som utgått till en studerande, inte uppgår till ett basbelopp kommer därför tiden för avgiftsbetalning att bli mindre än tio år.

Vad här angetts gäller endast under förutsättning att den återbetalningsskyldiges och/eller hans makes inkomster och förmögenhet uppnår vissa tröskelvärden som anges i studiemedelsförordningen. Uppnår den återbetalningsskyldige inte dessa tröskelvärden har han en ovillkorlig rätt till uppskov. I den mån den återbetalningsskyldige får uppskov med avgift, kvarstår skyldigheten att erlägga avgift även efter det år under vilket han fyller 50 år eller efter det den fastställda återbetalningstiden enligt vad ovan sagts eljest utgått. Även då aktualiseras skyldigheten att erlägga avgift endast om den återbetalningsskyldige uppnår förut nämnda tröskelvärden. Han är dock inte skyldig att erlägga avgift för år efter det då han fyller 65 år (jfr nedan). Om han avlider föreligger inte heller skyldighet att erlägga avgift för år fr. o. m. det då dödsfallet inträffade.

Återbetalningsskyldigheten upphör, när den återbetalningsskyldige erlagt avgifter som tillhoppa uppgår till lika många basbelopp som han uppbu-

rit i återbetalningspliktiga studiemedel. Återbetalningsskyldigheten upphör vidare när den återbetalningsskyldige i avgifter erlagt ett belopp som motsvarar vad han skulle ha haft att erlägga om de återbetalningspliktiga studiemedlen hade utgjort ett räntebärande konventionellt lån med fasta annuiteter.

Om de tröskelvärden som måste uppnås för att avgiftsskyldighet skall inträda gäller följande. De bestäms på grundval av avgiftsunderlag och avgiftsgräns. Avgiftsunderlaget utgörs av den återbetalningsskyldiges till statlig inkomstskatt beskattningsbara inkomst för året och den del av hans förmögenhet som överstiger sex basbelopp. Är den återbetalningsskyldige gift, ingår i avgiftsunderlaget även hälften av makens till statlig inkomstskatt beskattningsbara inkomst för året och hälften av den del av makens förmögenhet som överstiger sex basbelopp. Har den återbetalningsskyldige vid årets början vårdnaden om barn som är under tio år, minskas avgiftsunderlaget med hälften av basbeloppet. Avgiftsgränsen utgörs av två basbelopp. Avgiftsskyldighet föreligger endast om den återbetalningsskyldiges avgiftsunderlag för året överstiger avgiftsgränsen. För att avgiftsgränsen inte skall få besvärande tröskeleffekter finns också en tröskelregel av innebörd att avgiften inte får överstiga en tiondel av avgiftsunderlaget och inte heller en fjärdedel av den del av avgiftsunderlaget som överstiger avgiftsgränsen.

Beträffande den ovan angivna 65-årsgränsen för skyldighet att erlägga avgift må tilläggas följande. Om den, som uppburit studiemedlen inte erlägger honom påförd avgift för visst år, förfaller i princip beslutet om avgiftsdebitering den 1 oktober andra året efter avgiftsdebiteringen. Avgiften återförs till det s. k. huvudregistret. Beträffande på detta sätt återförda avgifter kan betalningsskyldighet — i form av extra avgift — åläggas även efter det vederbörande uppnått 65 års ålder (se prop. 1967: 143 s. 53). Regler härom och om debitering och uppbörd i övrigt av avgifter enligt studiemedelsförordningen finns i *förordningen om studiemedelsavgifter*, som trätt i kraft den 1 januari i år.

Tidigare riksdagsbehandling

I prop. 1964:138 angående studiesocialt stöd till studerande ungdom framlades förslag till det studiesociala system som nu finns. Såvitt avser rätten till studiemedel grundade sig propositionen på förslag av studiesociala utredningen. Beträffande den här aktuella fyrtioårsgränsen anförde föredragande departementschefen — efter att ha behandlat maximitiden, sexton terminer, under vilken studiemedel skulle få utgå — följande (s. 163).

Mera tveksamt med hänsyn till riktlinjerna för den moderna vuxenut-

bildningen är om det även bör föreskrivas en viss ålder efter vilken den studerande ej vidare skall kunna få studiemedel. Eftersom studiemedelssystemet förutsätter återbetalning av en väsentlig del av studiemedlen kan emellertid en åldersgräns knappast undvaras. Utredningens förslag om en 40-årsgräns, vilken skall kunna överskridas på särskilda skäl, förefaller att vara en godtagbar lösning på det föreliggande problemet. Jag förutsätter då, att de tillämpande organen vid bedömningen av frågan, huruvida särskilda skäl föreligger, skall ta tillbörlig hänsyn bl. a. till den inte obetydliga grupp gifta kvinnor, som — efter att ha varit borta från arbetsmarknaden ett antal år för att ta vård om hem och barn — vill skaffa sig en postgymnasial utbildning eller fullfölja en sådan utbildning, som de tidigare avbrutit.

Särskilda utskottet uttalade i *utlåtande nr 1*, utan erinran från riksdagens sida, att utskottet delade departementschefens uppfattning att en åldersgräns inte kunde undvaras och att utskottet även kunde godta att gränsen sattes vid 40 år. Utskottet avstyrkte därmed motionsyrkanden om uppmjukning eller slopande av åldersvillkoret. I detta sammanhang uttalade emellertid utskottet vidare följande.

Samtidigt vill utskottet emellertid starkt understryka departementschefens rekommendation rörande en liberal tillämpning i frågor om överskridande av åldersgränsen. Vad departementschefen uttalat i detta sammanhang torde inte få uppfattas såsom uttömmande. Samma generositet som kan behöva visas hemmafruar, som vill börja eller återuppta studier sedan barnen vuxit upp, kan vara på sin plats även i många andra fall.

Denna uppfattning bringades till Kungl. Maj:ts kännedom.

I anledning av *prop. 1967:85* angående vissa åtgärder på vuxenutbildningens område m. m. väcktes motioner, vari yrkades, att studiemedelsförordningen skulle ändras så, att studiemedel kunde utgå även till personer över 40 år.

Andra lagutskottet anförde i sitt av riksdagen godkända *utlåtande nr 45* — efter att ha redogjort för uttalandena vid tillkomsten av bestämmelsen och centrala studiehjälpsnämndens anvisningar — följande.

Motiveringen för fyrtioårsregeln är att studiemedelssystemet förutsätter återbetalning. Den som lyft studiemedel behöver normalt en inte alltför kort tidrymd för att fullgöra sin återbetalningsskyldighet. Denna skyldighet skall i princip vara fullgjord före 65 års ålder. Den utformning centrala studiehjälpsnämndens tillämpningsföreskrifter till 40-årsregeln fått överensstämmer väl med de intentioner riksdagen hade vid regelns antagande. Enligt utskottets uppfattning har det inte påvisats några beaktansvärda olägenheter med regeln och utskottet avstyrker därför motionerna.

I svar på en enkel fråga i första kammaren av fru *Diesen* uttalade *statsrådet Moberg* den 26 oktober 1967, att han delade utskottets uppfattning att några beaktansvärda olägenheter med nuvarande regler inte påvisats.

Utskottet

De studerandes kostnader för utbildning vid universitet, högskolor och andra postgymnasiala utbildningsanstalter bestrids i betydande utsträckning med studiemedel, som ställs till förfogande genom det allmännas försorg. En del av studiemedlen utgörs av studiebidrag medan återstoden är medel, för vilka återbetalningsplikt föreligger. För en studerande utan barn kan per år maximalt utgå studiemedel med 140 % av basbeloppet, varav 1 750 kr. är studiebidrag. Studiemedel kan som regel utgå sammanlagt högst sexton terminer.

Enligt studiemedelsförordningen får studiemedel inte utan särskilda skäl utgå för termin, som infaller efter det den studerande fyllt fyrtio år. Studiemedel, som ej utgörs av studiebidrag, återbetalas genom årliga avgifter från och med tredje året efter det vederbörande senast erhållit sådana medel t. o. m., i regel, det år under vilket han fyller 50 år. Återbetalningstiden skall dock alltid vara minst 10 år. Härvid bortses från fall, där de uppburna studiemedlen understiger ett basbelopp. Systemet innebär, att avgift kan utgå även för tid efter 50 års ålder. Om studiemedel uppburits exempelvis senast det år vederbörande fyller 48 år, skall avgift erläggas under 51:a till 60:e levnadsåren. Om den som uppburit studiemedlen inte har till statlig inkomstskatt beskattningsbar inkomst som överstiger två basbelopp förskjuts avgiftsplikten framåt i tiden. Vid 65 års ålder bortfaller i princip återbetalningsskyldigheten.

Motionärerna yrkar, att åldersgränsen för erhållande av studiemedel skall höjas till 50 år. I anslutning härtill framställs yrkande att åldersgränsen beträffande återbetalning av studiemedel »sättes vid 60 år». Som stöd för yrkandena anförs i motionerna, att ett bifall till dessa skulle ge möjligheter till utbildning för bl. a. frånskilda kvinnor som är i behov av yrkesutbildning och för kvinnor som sedan de slutat att vårda småbarn får tid att skaffa sig de kunskaper som erfordras för ett inträde på arbetsmarknaden.

I samband med antagandet av studiemedelsförordningen år 1964 framhöll riksdagen vikten av en liberal tillämpning av fyrtioårsregeln. Centrala studiehjälpsnämnden har sedermera utfärdat anvisningar till regeln. De innebär, att särskilda skäl för studiemedel kan anses föreligga om en studerande behöver ytterligare någon termin för att nå examen, om det gäller mycket tidskrävande utbildning, exempelvis för uppnående av licentiatexamen eller doktorsgrad, om den studerande börjat utbildning vid relativt hög ålder, om en studerande avbrutit sin utbildning för äktenskap och familjebildning och senare önskar fullfölja utbildningen eller om studierna avser komplettering av examen. Studiemedel beviljas emellertid i princip inte, om det kan beräknas, att utbildningen inte kommer att vara avslutad förrän efter det år den studerande fyller 50 år.

Såsom utskottet anförde förra året vid behandlingen av motioner med samma syfte som de aktuella, överensstämmer centrala studiehjälpsnämndens tillämpningsföreskrifter väl med de intentioner riksdagen hade vid regelns antagande och det har enligt utskottets uppfattning inte påvisats några beaktansvärda olägenheter med denna. Det finns anledning förut-sätta, att centrala studiehjälpsnämnden även i fortsättningen kommer att tillämpa fyrtioårsregeln generöst och att nämnden, liksom då det gäller annan information om det studiesociala stödet, verkar för att personer, vars rätt till studiemedel kan vara beroende av regeln, får kännedom om innehållet i gällande tillämpningsföreskrifter. Beträffande yrkandet om höj-ning av åldersgränsen till 60 år vill utskottet hänvisa till vad ovan anförts om att återbetalningstiden i regel inte understiger 10 år och att återbetal-ningsskyldigheten inte bortfaller förrän vid 65 års ålder. På grund av det anförda avstyrker utskottet motionsyrkandena.

Utskottet hemställer,

att motionerna I: 188 och II: 249, såvitt nu är i fråga, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 19 mars 1968

På andra lagutskottets vägnar:

JOHN R. ANDERSON

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från första kammaren: fru Carlqvist (s), herrar Lars Larsson (s), fru Hamrin-Thorell (fp), herrar Eric Carlsson (cp), Dahlberg (s), Edström (fp), Wanhainen (s)* och Blomquist (h);

från andra kammaren: herrar Anderson i Sundsvall (fp), Lundberg (s), fröken Sandell (s), herrar Johansson i Södertälje (s), Fredriksson (s), Gomér (cp), Jonsson (fp) och Carlshamre (h)*.